

Київський університет імені Бориса Грінченка

КУШНІР ТЕТЯНА ІВАНІВНА

УДК 373.5:81'367

ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

8 – 9 КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ СИНТАКСИСУ

13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова)

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Київському університеті імені Бориса Грінченка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
Дика Наталія Михайлівна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
Інститут післядипломної педагогічної освіти,
завідувач кафедри методики мов та літератури.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор,
дійсний член НАПН України,
Мацько Любов Іванівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
завідувач кафедри стилістики української мови
факультету української філології
та літературної творчості імені Андрія Малишка;

кандидат педагогічних наук, доцент
Груба Таміла Леонідівна,
Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука,
доцент кафедри української мови та методик викладання,
декан історико-філологічного факультету.

Захист відбудеться « 8 » грудня 2016 року об 11 год. 00 хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.133.05 у Київському університеті імені Бориса Грінченка за адресою: 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка (04212, м. Київ, вул. Маршала Тимошенка, 13/б).

Автореферат розіслано « 8 » листопада 2016 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. О. Захарчук-Дуке

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. У сучасному суспільстві особливої ваги набуває проблема формування граматичної компетентності як одного з провідних складників мовної підготовки й розвитку особистості, що забезпечує ефективне використання досвіду спілкування в різноманітних сферах діяльності. У Законі України «Про освіту», Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття), Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Державному стандарті базової й повної загальної середньої освіти, Загальноєвропейських рекомендаціях із мовної освіти відображено ті зміни, що відбулися за останні десятиліття в освіті України, посилено практичний аспект навчання мови в основній школі, визначено вимоги до формування ключових і предметних компетентностей учнів, окреслено орієнтири в досягненні результатів навчання шляхом спрямування їх на предметні компетентності учнів. **Відтак постає необхідність удосконалення методики навчання синтаксису на уроках української мови у 8 – 9 класах загальноосвітніх навчальних закладів.**

Студіювання й аналіз наукових праць із психології, психолінгвістики, педагогіки, лінгвістики, лінгводидактики засвідчує, що в теорії й практиці навчання мови накопичено значний досвід, який може слугувати підґрунтям для модернізації процесу формування граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів. Теоретичну базу методики формування граматичної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів становлять положення: а) лінгвістичної теорії (І. Вихованець, М. Вінтонів, К. Городенська, А. Загнітко, Л. Мацько, М. Мірченко, М. Плющ, О. Стишов, Р. Христіанінова, Л. Шитик, К. Шульжук та ін.); б) загальної, педагогічної й вікової психології (Л. Божович, П. Гальперін, Ю. Гільбух, М. Забродський, Г. Костюк, О. О. Леонтьєв, К. Платонов та ін.); в) теорії навчання (Ю. Бабанський, Н. Бібік, В. Бондар, О. Малихін, С. Мартиненко, О. Савченко, М. Фіцула та ін.); г) лінгводидактики (О. Біляєв, З. Бакум, Н. Бондаренко, Н. Голуб, Т. Гнаткович, О. Горошкіна, Т. Груба, Н. Дика, О. Караман, С. Караман, О. Копусь, О. Кучерук, С. Омельчук, М. Пентилюк, Г. Шелехова, С. Яворська та ін.). Останнім часом активізувалися дослідження методичних засад формування граматичної компетентності учнів (Н. Бондаренко, Т. Зенченко, Г. Шиліна, А. Ярмолук та ін.).

Важливими вважаємо теоретичні положення дисертацій Т. Гнаткович, В. Зінченко, С. Омельчука, Т. Ясак та ін., у яких розроблено методику формування мовної компетентності учнів основної школи під час вивчення синтаксичних явищ на текстовій основі, методику формування мовно-мовленнєвих компетентностей на засадах системного підходу учнів старших класів, методику, спрямовану на формування мовленнєво-комунікативних умінь учнів основної школи у процесі вивчення синтаксису складного речення, методику навчання синтаксису із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій у 8 – 9 класах гімназій; обґрунтовано доцільність типології мовно-комунікативних синтаксичних вправ із проекцією на засвоєння граматичних знань, умінь, навичок; розроблено систему

вправ (конструктивних, мовленнєвих і комунікативних), спрямованих на оволодіння учнями основної школи мовленнєво-комунікативними вміннями у процесі вивчення складних речень; створено електронні дидактичні засоби для поглибленого вивчення української мови у 8 – 9 класах гімназії.

Проте проблема формування граматичної компетентності учнів в українській методичній науці лише заявлена, частково вона розглядалась у загальнометодичному аспекті й потребує подальшого наукового обґрунтування, системного дослідження; відсутнє чітке обґрунтування поняття «граматична компетентність учнів 8 – 9 класів». Із огляду на це формування граматичної компетентності учнів основної школи в процесі вивчення синтаксису потребує розроблення спеціальної методики та впровадження її в навчально-виховний процес, що й спонукало до вибору теми дисертації **«Формування граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису»**.

Актуальність дисертаційної теми зумовлена такими чинниками: об'єктивною потребою формування граматичної компетентності у процесі вивчення синтаксису у 8 – 9 класах, утвердженням компетентнісної парадигми на всіх етапах мовної освіти, нерозробленістю методики формування граматичної компетентності учнів основної школи.

Зв'язок теми з науковими програмами та планами. Дисертацію виконано відповідно до теми науково-дослідної роботи Київського університету імені Бориса Грінченка «Філософські, освітологічні та методичні засади компетентнісної особистісно-професійної багатoproфільної університетської освіти» (Державний реєстраційний номер 0110U006274), а також теми кафедри української мови Інституту філології «Лінгводидактичні засади формування мовнокомунікативної компетентності студентів в умовах університетської освіти». Тему дисертації затверджено вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 6 від 28.04.2011 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень із педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 3 від 25.03.2014 р.).

Мета дослідження полягає в розробленні й теоретичному обґрунтуванні методики формування граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису.

Для досягнення мети дослідження поставлено такі **завдання**:

1. Проаналізувати наукову літературу з досліджуваної проблеми та обґрунтувати лінгводидактичні засади формування граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів основної школи в процесі вивчення синтаксису.
2. Уточнити змістові характеристики базових понять дослідження.
3. Обґрунтувати лінгводидактичні засади, що забезпечать формування граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису.
4. Виявити критерії, показники, рівні сформованості граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису.
5. Розробити методику формування граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису та експериментально перевірити її ефективність.

Об'єктом дослідження є процес навчання української мови у 8 – 9 класах загальноосвітніх навчальних закладів.

Предмет дослідження – методи, прийоми, засоби формування граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: 1) концептуальні засади філософії освіти (В. Андрущенко, В. Кремень, В. Лутай, В. Огнев'юк та ін.); 2) мовознавчі теорії в царині граматики (Ф. Бацевич, І. Вихованець, М. Вінтонів, К. Городенська, М. Жовтобрюх, А. Загнітко, Л. Мацько, М. Плющ, О. Стишов, Р. Христіанінова, Л. Шитик та ін.); 3) загальні положення про мовлення як вид діяльності, зв'язок мовлення з мисленням (Л. Виготський, М. Жинкін, І. Зимня, К. Костюк, О. О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та ін.); 4) педагогічні теорії навчання (В. Беспалько, І. Бех, Н. Бібік, С. Гончаренко, О. Малихін, С. Мартиненко, М. Пентилюк, О. Пометун, О. Савченко, С. Сисоєва, Л. Хоружа та ін.); 5) положення про обґрунтування змісту, форм і прийомів роботи з формування граматичної компетентності (З. Бакум, О. Біляєв, А. Богуш, М. Вашуленко, Н. Голуб, О. Горошкіна, Т. Груба, Н. Дика, Р. Дружененко, О. Караман, С. Караман, О. Копусь, О. Кучерук, В. Мельничайко, С. Омельчук, М. Пентилюк, О. Попова, І. Хом'як, Г. Шелехова та ін.).

Для розв'язання завдань дослідження, забезпечення вірогідності його результатів використано такі **методи**: **теоретичні**: вивчення, аналіз і синтез лінгвістичної, психологічної й педагогічної наук із проблеми дослідження формування граматичної компетентності учнів для уточнення змісту поняття «граматична компетентність учнів 8 – 9 класів»; синтез, порівняння, зіставлення, узагальнення теоретичних та емпіричних даних для розроблення методики формування граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису; моделювання – для створення лінгводидактичної моделі формування граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів; аналіз програм, підручників, вивчення й узагальнення досвіду роботи вчителів-словесників для розроблення експериментальної програми дослідження; **емпіричні**: анкетування, тестування, відвідування уроків, бесіди з учителями та учнями для вивчення стану формування граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису; безпосереднє й опосередковане спостереження за навчальним процесом, самооцінювання, тестування для з'ясування рівнів сформованості в учнів 8 – 9 класів граматичної компетентності; педагогічний експеримент – для перевірки ефективності розробленої методики; **методи статистичного оброблення даних**: опрацювання отриманих даних і встановлення результатів дослідження та їх якісно-кількісної інтерпретації.

Експериментальна база дослідження. Експериментально-дослідна робота здійснювалася на базі навчально-виховного комплексу «загальноосвітня школа І-ІІ ступеня – дитячий садок» с. Видраниця Ратнівського району Волинської області, Заставецької загальноосвітньої школи І-ІІ ступенів Старосинявського району Хмельницької області, Старосинявської загальноосвітньої школи І-ІІ ступенів № 1 Хмельницької області, середньої загальноосвітньої

школи № 140 м. Києва, Українського коледжу ім. В. О. Сухомлинського (сш № 272) м. Києва.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що *вперше* розроблено й обґрунтовано методику формування граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису; *виготовлено* поняття «граматична компетентність учнів 8 – 9 класів»; *обґрунтовано* лінгводидактичні засади формування граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів основної школи в процесі вивчення синтаксису; *визначено* критерії та рівні сформованості граматичної компетентності учнів 8 – 9; *доведено* доцільність реалізації методів, прийомів, видів і форм роботи із синтаксису, спрямованих на формування граматичної компетентності на уроках української мови; *подальшого розвитку* набули лінгводидактичні умови формування граматичної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

Практичне значення здобутих результатів визначається спрямованістю на підвищення ефективності навчально-виховного процесу і вдосконалення методики навчання синтаксису української мови. Запропонована методика формування граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису може бути використана вчителями-словесниками в загальноосвітніх навчальних закладах для вдосконалення чинних програм і підручників з української мови, створення методичних посібників, у практичній роботі вчителів для підвищення їхньої кваліфікації в системі післядипломної освіти, у підготовці факультативних курсів, проведення лекційних курсів, практичних занять із методики викладання української мови у вищій школі.

Результати дослідження **впроваджено** в навчально-виховний процес навчально-виховного комплексу «загальноосвітня школа I–III ступеня – дитячий садок» с. Видраниця Ратнівського району Волинської області (довідка про впровадження № 59 від 14.03.2016 р., протокол № 2 від 22.02.2016 р.), Заставецької загальноосвітньої школи I–II ступенів Старосинявського району Хмельницької області (довідка про впровадження № 29 від 24.02.2016 р., протокол № 3 від 15.12.2015 р.), Старосинявської загальноосвітньої школи I–II ступенів № 1 Хмельницької області (довідка про впровадження № 35 від 24.02.2016 р., протокол № 4 від 03.02.2016 р.), середньої загальноосвітньої школи № 140 м. Києва (довідка про впровадження № 04 від 12.01.2016 р., протокол № 3 від 29.12.2015 р.), а також на базі Українського коледжу ім. В. О. Сухомлинського (сш № 272) м. Києва (довідка про впровадження № 14/1 від 29.01.2016 р., протокол № 3 від 25.01.2016 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення дослідження обговорювалися на засіданнях методичних об'єднань, педагогічних радах Українського коледжу ім. В.О. Сухомлинського, на засіданні кафедри української мови Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка, висвітлено в доповідях і повідомленнях на науково-практичних конференціях різних рівнів – *міжнародних*: «Проблеми державного будівництва в Україні» (Київ, 2011), «Людські цінності і толерантність у сучасному світі: міжконтинентальний діалог інтелектуалів» (Київ, 2011), «Проблеми державного будівництва в Україні» (Київ, 2012), «Філологічні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень» (Львів, 2014), «Сучасна філологія: теорія та практика» (Одеса, 2014), «Людина як

суб'єкт міжкультурної комунікації: сучасні тенденції у філології, перекладі та навчанні іноземних мов» (Львів, 2014), «Trends of modern science – 2015» (Sheffield, England, 2015), «Філологічні науки в умовах сучасних трансформаційних процесів» (Львів, 2015), «Наука та технології: крок у майбутнє» (Прага, Чехія, 2016); *всеукраїнських*: «Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної освіти» (Київ, 2011), «Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки» (Київ, 2012), «Науковий діалог «Схід-Захід» (Бахчисарай, 2013), «Розвиток національно-мовної особистості в умовах неперервної освіти: надбання, реалії, перспективи» (Умань, 2015).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи відображено в 17 одноосібних публікаціях, із них 6 статей у фахових наукових виданнях України; 1 публікація – у періодичному виданні, внесеному до РИНЦ, ScholarGoogle, OAJ, CiteFactor, Research Bible, Index Copernicus, 8 статей за матеріалами наукових конференцій, 2 – у зарубіжних періодичних виданнях.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, загальних висновків, списку використаних джерел, що нараховує 336 найменувань, із них 8 – іноземною мовою. Загальний обсяг дисертації становить 294 сторінок, із яких – 195 сторінок основного тексту. У роботі вміщено 6 таблиць, 9 рисунків, 17 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, її зв'язок з програмами, планами, темами, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, методи наукового пошуку, наукову новизну і практичне значення роботи, подано відомості про апробацію й упровадження результатів дослідження, наведено дані про публікації автора, структуру й обсяг дисертації.

У **першому розділі** дисертації – *«Теоретичні основи методики формування граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису»* – обґрунтовано сутність поняття «граматична компетентність учнів 8 – 9 класів», психолого-педагогічні передумови формування граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису, схарактеризовано лінгводидактичні засади формування граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису в основній школі.

З'ясовано, що «граматична компетентність» є складником комунікативної компетентності; здатністю користуватися синтаксичними поняттями (предикативністю, синтаксичними засобами зв'язку в реченні й тексті, способами розрізнення членів речення); оперувати знаннями про основні форми реалізації відношень між підметом і присудком, про основні ознаки синтаксичної структури речення (інтонаційне оформлення речення, відносна завершеність висловлення), про типи та класифікаційні ознаки речень, способи вираження головних і другорядних членів речення, структурно-семантичні типи речень, а також стилістичну роль синтаксичних одиниць.

«Грамматичну компетентність учнів 8 – 9 класів» потлумачено як важливий складник комунікативної компетентності учнів основної школи; комплекс *знань* про

граматичні одиниці, засоби вираження граматичних категорій та граматичних значень; *умінь і навичок* будувати ефективну мовленнєву поведінку з урахуванням особливостей функціонування граматичних одиниць у текстах різної жанрово-стильової належності, комунікативного *досвіду* використання їх в усному й писемному мовленні; сформованих *цінностей*, що виявляються передусім в усвідомленні учнями ролі мови в розвитку особистості.

На основі вивчення й аналізу спеціальної психолого-педагогічної літератури визначено положення, що мають важливе значення для формування граматичної компетентності, зокрема враховано, що в учнів 8 – 9 класів активно формується абстрактне мислення, уміння узагальнювати, здійснювати логічні операції, міркування й умовиводи, які стають більш свідомими, обґрунтованими; змінюються співвідношення в навчальній діяльності між перцептивними, мисленнєвими й практичними діями, що є засобом застосування здобутих учнями знань. Психологами (Л. Виготський, П. Гальперін, Д. Ельконін, М. Жинкін, Л. Карамушка, Г. Костюк, О.О. Леонтьєв, С. Максименко, А. Маркова, Ю. Пассов, С. Рубінштейн та ін.) доведено, що для успішного навчання необхідно формувати в учнів уміння зосереджено думати, логічно міркувати, порівнювати, аналізувати й синтезувати вивчений матеріал, усвідомлювати перебіг міркувань, самостійно робити певні висновки, узагальнення, співвідносити інформацію, що надходить із різних джерел.

Лінгводидактичний аспект формування граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису передбачав усебічний аналіз принципів, методів, прийомів та засобів навчання. У роботі на основі праць лінгводидактів (З. Бакум, О. Біляєва, Н. Голуб, О. Горошкіної, С. Карамана, О. Копусь, О. Кучерук, В. Масальського, С. Омельчука, М. Пентилюк, К. Плиско та ін.) виокремлено загальнодидактичні (науковості, системності, наступності, перспективності, зв'язку теорії з практикою, послідовності, наочності, доступності, свідомості, мотивації навчання) і власне методичні (комунікативний, етнокультурологічний, функційно-стилістичний, когнітивний, вивчення мови в структурній цілісності) принципи навчання синтаксису. З'ясовано, що саме на цих принципах ґрунтується зміст формування граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису.

Важливу роль у процесі формування граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів відіграють методи: 1) **традиційні**: бесіда, спостереження над мовою, робота з підручником, метод вправ, розповідь учителя; 2) **нетрадиційні**: дослідницькі, теоретичні, практичні, продуктивні, репродуктивні, пошукові, рефлексія.

Аналіз методичної літератури засвідчив, що для формування граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису ефективними є такі **форми** організації навчальної діяльності (фронтальна, колективна, робота в групах, індивідуальна) та **засоби** навчання (підручник, схеми, дидактичний матеріал, посібник, тексти, індивідуальні картки, електронні посібники, словники, вправи тощо). Встановлено, що виконання вправ у процесі вивчення синтаксису повинно мати системний характер. Вправи, спрямовані на формування граматичної компетентності у процесі вивчення синтаксису, визначено як комплексні мовно-

мовленнєві, оскільки кожна з них має сприяти засвоєнню учнями теоретичних знань із синтаксису та активно формувати їхню граматичну компетентність.

У **другому розділі** – *«Теорія й практика роботи над формуванням граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису»* – проаналізовано навчальні програми, підручники, посібники, методичну літературу, вивчено й узагальнено практику формування граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису, виявлено рівні сформованості граматичної компетентності шляхом проведення констатувальних зрізів.

Аналіз змісту чинного навчально-методичного забезпечення показав недостатній рівень розробленості обраної для дослідження проблеми, а також невикористані ресурси для підвищення його якості. Крім того, підтвердив важливість і необхідність розроблення методики формування граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису, оскільки в чинних підручниках формуванню граматичної компетентності учнів приділено недостатньо уваги, що виявляється у відсутності системи вправ, спрямованих на розвиток умінь і навичок учнів 8 – 9 класів основної школи.

Спостереження за навчально-виховним процесом на уроках української мови в загальноосвітніх навчальних закладах, анкетування, бесіди з учителями й учнями, аналіз учнівських контрольних, творчих робіт, систематичне ознайомлення з рівнем усного й писемного мовлення учнів, тестування, виконання експериментальних контрольних робіт, усне фронтальне опитування, виконання вправ дали змогу констатувати, що формування граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису розглядається фрагментарно. Аналіз досвіду роботи вчителів української мови, бесіди й опитування показали, що в багатьох словесників не простежується чіткої системи в організації навчання синтаксису української мови.

Вивчення й узагальнення практики формування граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису дало змогу з'ясувати причини недостатньої сформованості граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису, що полягають у складності самого граматичного матеріалу, неналежного врахування вікових особливостей учнів 8 – 9 класів, відсутності розробленої методики формування граматичної компетентності.

Для діагностування рівнів сформованості граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису та отримання вірогідних результатів під час констатувального етапу педагогічного експерименту здійснювалися різноманітні форми і способи перевірки.

Констатувальні зрізи педагогічного експерименту проведено в 8 – 9 класах загальноосвітніх навчальних закладів Волинської, Хмельницької областей, міста Києва. Усього взяли участь 389 учнів 8 класів та 360 учнів 9 класів (разом – 746 учнів).

На основі аналізу результатів діагностичного зрізу було визначено рівні сформованості граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису: високий, достатній, середній та низький.

Високий рівень сформованості граматичної компетентності учнів характеризується сформованими вміннями аналізувати словосполучення й речення з погляду їх структури й комунікативного призначення, доречно використовувати в усному й писемному мовленні словосполучення й речення різних типів; *дотримуватися* граматичних норм; розмежовувати словосполучення й речення, виокремлювати з речення словосполучення з різними типами зв'язку; розрізняти в реченні головні й другорядні члени, характеризувати їх; будувати речення різних типів; визначати види односкладних і ускладнених простих речень; розпізнавати й аналізувати складні синтаксичні одиниці в готовому тексті; будувати тексти різних типів, стилів і жанрів мовлення; спостерігати за логічною інтонацією в реченні, ритмомелодикою синтаксичних конструкцій; інтонувати речення різних видів, беручи до уваги й логічний наголос для передачі різних змістових та емоційних відтінків значення; використовувати виражальні можливості речень різних видів у власному мовленні та ін.

Достатній рівень характеризується володінням уміннями розпізнавати й розмежовувати словосполучення й речення в тексті, визначати головні й другорядні члени речення, знаходити односкладні речення в пропонованому тексті, розрізняти неповні двоскладні речення від повних односкладних; визначати будову простих, простих ускладнених і складних речень відповідно до комунікативного завдання; розрізняти структурні відмінності простих і складних речень, спостерігати за логічною інтонацією в реченні, ритмомелодикою синтаксичних конструкцій; інтонувати речення різних видів, беручи до уваги й логічний наголос для передачі різних змістових та емоційних відтінків значення; використовувати виражальні можливості речень різних видів у власному мовленні та ін. Проте учні припускаються незначної кількості (1-2) помилок у визначенні типів речення, способів вираження головних і другорядних членів речення.

Середній рівень характеризується вмінням правильно будувати й доречно використовувати в мовленні словосполучення й різні види простих і складних речень; розпізнавати складносурядні, складнопідрядні, безсполучникові складні речення, складні речення з різними видами зв'язку, визначати їх структуру, смислові та мовні засоби зв'язку; комунікативно доцільно користуватися синтаксичними засобами. Водночас недостатньо застосовують здобуті знання із синтаксису, припускаються помилок у процесі моделювання, редагування синтаксичних категорій, виконують завдання на репродуктивному рівні, у результаті чого висловлювання відзначається недосконалістю, бідністю і стереотипністю.

Низький рівень характеризується слабким рівнем знань теоретичного матеріалу: в учнів відсутнє цілісне уявлення про синтаксичні одиниці, не вміють визначати структуру й засоби зв'язку в словосполученні й реченні, стилістичну роль речень за метою висловлювання та емоційним забарвленням; їхні відповіді характеризуються відсутністю сформованих умінь і навичок практичного застосування знань. Учні не виявляють достатньої сформованості вмінь і навичок синтаксичної грамотності, простежується слабка комунікативна активність (виклад думок примітивний, словниковий запас обмежений тощо).

Показники рівнів сформованості граматичної компетентності учнів 8 і 9 класів у процесі вивчення синтаксису до початку експериментального навчання представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Рівні сформованості граматичної компетентності учнів 8 і 9 класів у процесі вивчення синтаксису

Класи	Кількість учнів	Високий рівень		Достатній рівень		Середній рівень		Низький рівень	
8	389	46	12,2%	112	27,8%	128	33,2%	103	26,8%
9	360	51	14,3%	109	30,5%	113	31,1%	87	24,1%

Одержані показники засвідчили, що більшість учнів не володіють синтаксичними вміннями і навичками: не вміють розпізнавати головні й другорядні члени речення; аналізувати мовні складні синтаксичні явища (не усвідомлюють відмінностей між простими ускладненими реченнями і складними синтаксичними конструкціями); аналізувати складнопідрядне речення з кількома підрядними частинами; будувати смислові відношення між частинами безсполучникового складного речення. Результати констатувального зрізу педагогічного експерименту підтвердили необхідність створення ефективної методики формування в учнів 8 – 9 класів граматичної компетентності в процесі вивчення синтаксису.

У **третьому розділі** – *«Експериментально-дослідне навчання за пропонованою методикою»* – визначено критерії добору змісту й системи вправ і завдань із формування граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису, описано й обґрунтовано методику експериментального навчання, представлено *лінгводидактичну модель* формування граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису; висвітлено етапи й результати експериментального навчання.

Експериментальною методикою враховано закономірності та особливості змісту навчального предмета, передбачено мету, принципи, зміст, методи, прийоми й засоби навчання. Відповідно до завдань і змісту формувального етапу експериментальної методики у процесі формування граматичної компетентності в учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису було виділено чотири етапи експериментального навчання: *мотиваційно-пізнавальний, оперативно-конструктивний, продуктивно-творчий, оцінювально-узагальнювальний*. Кожний етап дослідного навчання мав конкретні мету й завдання, змістове наповнення, а відтак домінуючі методи, прийоми й засоби навчання; супроводжувався контрольними зрізами, за допомогою яких було встановлено рівень сформованості граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису.

Розроблена методика передбачала поетапне упровадження в навчальний процес компетентнісного, системного, особистісно орієнтованого, суб'єктно-діяльнісного, комунікативно-діяльнісного, функційно-стилістичного, проблемного, когнітивно-комунікативного, соціокультурного підходів, застосування системи вправ і завдань (аналітичних, репродуктивних, конструктивних, продуктивно-творчих), побудованих з урахуванням основних етапів формування вмінь і навичок:

сприймати й відтворювати синтаксичні конструкції, граматично правильно оформлюючи їх в усному й писемному мовленні; добирати синтаксичні засоби відповідно до мети та умов спілкування; самостійно вільно використовувати різні синтаксичні конструкції у власному мовленні.

Продуктивному формуванню граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів сприяли **інтерактивні** методи навчання (метод неперервної шкали думок, мозковий штурм, мозкова атака, дискусія з елементами ігрового моделювання). Найбільш ефективними виявилися методи бесіди, спостереження над мовним матеріалом, проблемного викладу матеріалу, роботи з підручником, моделювання, трансформування, доповнення, конструювання тощо. Для формування граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису було використано **форми** організації навчальної діяльності (фронтальна, колективна, робота в групах, індивідуальна) та **засоби** навчання (підручник, схеми, дидактичний матеріал, посібник, тексти, індивідуальні картки, електронні посібники, словники, вправи тощо).

Опрацювання й аналіз науково-теоретичних основ (лінгвістичних, психологічних, лінгвопсихологічних, педагогічних, лінгводидактичних) спонукав до створення експериментально-дослідної методики формування граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису. З'ясовано, що в основі методики формування граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису лежить комплекс чинників: урахування вікових особливостей, усвідомлення учнями мовної системи, осмислення особливостей функціонування різних синтаксичних одиниць в усному й писемному мовленні, комунікативно зорієнтованого вивчення синтаксичних тем і виконання учнями навчальних дій, спрямованих на формування в них граматичної компетентності.

Реалізація експериментальної методики значною мірою забезпечувалася системою вправ, що мала узагальнений характер і спиралася на найбільш поширені в лінгводидактиці класифікації О. Біляєва, З. Бакум, О. Горошкіної, Т. Грубої, Н. Дикої, С. Карамана, О. Копусь, О. Кучерук, С. Омельчука, М. Пентилюк Г. Шелехової, С. Яворської та ін. Під час її розроблення було враховано рівні пізнавальної діяльності учнів (репродуктивний, продуктивний), мету та етапи експерименту, критерії й показники сформованості. Кожен тип вправ мав свої особливості й забезпечував формування граматичної компетентності учнів.

Процес формування граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису забезпечувався використанням форм, методів і засобів навчання. З-поміж методів і прийомів навчання ефективними виявилися: аналіз смислових відношень у словосполученнях, реченнях; спостереження за практичним застосуванням різних синтаксичних конструкцій в усному й писемному мовленні; трансформування, відтворення, редагування, продукування власних висловлювань; проблемні, творчі завдання.

Зміст і систему завдань було спрямовано на послідовну, поступово ускладнену діяльність учнів із метою сформованості в них граматичної компетентності.

Рівень сформованості граматичної компетентності в учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису перевірявся за спеціально розробленими *критеріями й*

показниками: володіння граматичними нормами мовної системи в усній і письмовій формах; обізнаність із основними принципами синтаксису української мови; наявність навичок граматичних засобів мови, застосування їх за умов комунікації; логічна послідовність і точність викладу думок у процесі виконання розумових операцій; уміння редагувати речення, тексти різних стилів мовлення; уміння оцінювати усні та письмові відповіді однокласників, виправляти помилки.

Під час дослідного навчання було застосовано такі **види вправ і завдань** для формування граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису, які розраховані на індивідуальний і груповий пошук учнями найдоцільніших практичних способів розв’язання завдань:

- *аналітичні* – забезпечували психологічну й пізнавальну підготовку до сприйняття нового матеріалу, активізувати в учнів практичний досвід (оформлення речень, орієнтація на розвиток слуху, пам’яті, уваги тощо), аналітичне мислення (сприйняття й оцінка граматичної будови синтаксичних конструкцій);

- *репродуктивні* – сприяли активізації мислення (відтворення різних синтаксичних конструкцій, відпрацювання навичок граматичного й пунктуаційного оформлення синтаксичних конструкцій, урахування граматичної та смислової наповненості речень);

- *конструктивні* – забезпечували перцептивну і продуктивну діяльність учнів 8 – 9 класів (смісловий, структурний, порівняльний, пунктуаційний аналіз; трансформація, складання прикладів за аналогією, комбінування і групування речень; добір і заміна одних речень іншими; утворення речень на основі поданого завдання), вправи на доповнення; мовленнєві завдання (обґрунтування доцільності вибору автором тих чи інших синтаксичних конструкцій; власний вибір відповідних граматичних засобів під час складання власних речень, текстів, відповідей на запитання, складання діалогів тощо);

- *продуктивно-творчі* – сприяли збагаченню граматичної будови мовлення учнів, свідомому використанню різних синтаксичних конструкцій у власному мовленні, усвідомленню їх комунікативної мети, синтаксичних функцій у мовленні (редагування тексту, творчі завдання зіставного характеру; складання висловлювань із використанням різних синтаксичних конструкцій; завдання творчого характеру (складання творів-мініатюр, творів-роздумів тощо)).

Дослідне навчання проводилося на базі загальноосвітніх навчальних закладів різних регіонів України із залученням учителів української мови різних кваліфікаційних категорій, що забезпечило об’єктивність проведення педагогічного експерименту.

Кількісний аналіз результатів контрольного зрізу на першому етапі в контрольних та експериментальних класах представлено в таблицях 2 і 3 та на рисунках 1 і 2.

Таблиця 2

Рівні сформованості граматичної компетентності учнів 8 класів у процесі вивчення синтаксису (у відсотках)

Клас	Високий рівень	Достатній рівень	Середній рівень	Низький рівень
ЕК	27,6	41,1	24,6	6,7
КК	18,5	34,3	29,1	18,1

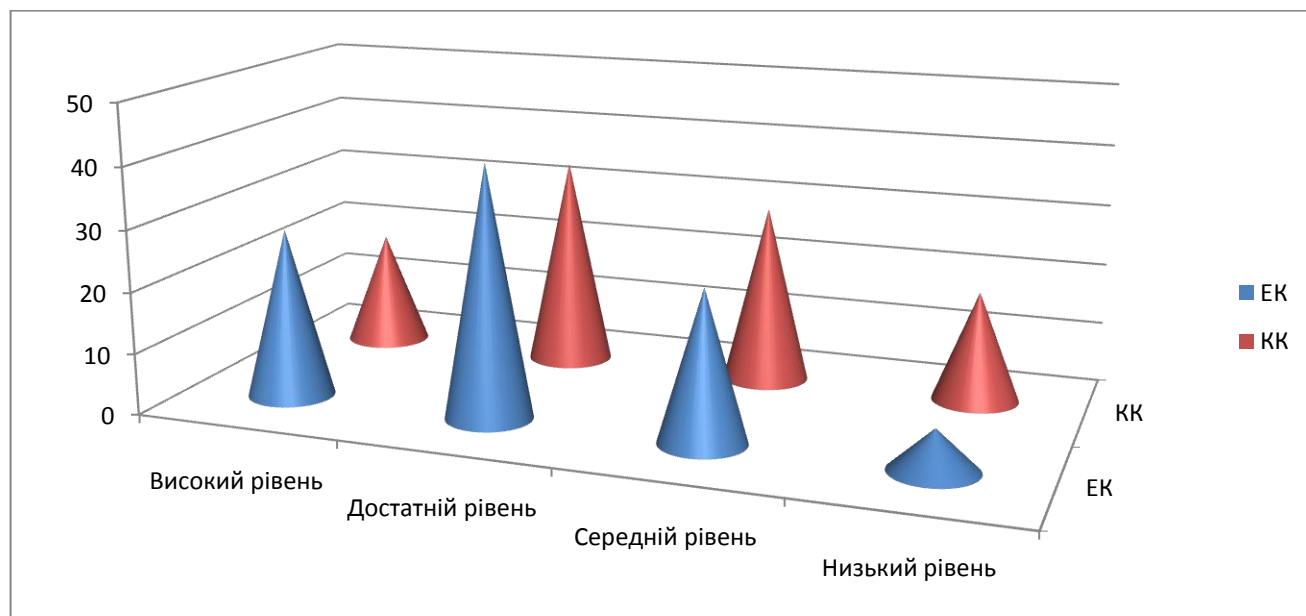

Рис. 1. Динаміка рівнів сформованості граматичної компетентності учнів 8 класів (до й після експерименту).

Аналіз здобутих даних експериментального навчання підтвердив ефективність розробленої методики формування граматичної компетентності в учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису. У ході дослідного навчання простежувалася динаміка формування граматичної компетентності учнів 8 і 9 класів у процесі вивчення синтаксису, основні підсумки підбивалися з урахуванням результатів виконання учнями завдань.

Таблиця 3

Рівні сформованості граматичної компетентності учнів 9 класів у процесі вивчення синтаксису (у відсотках)

Клас	Високий рівень	Достатній рівень	Середній рівень	Низький рівень
ЕК	26,9	41,2	23,1	8,8
КК	17,4	38,3	28,2	16,1

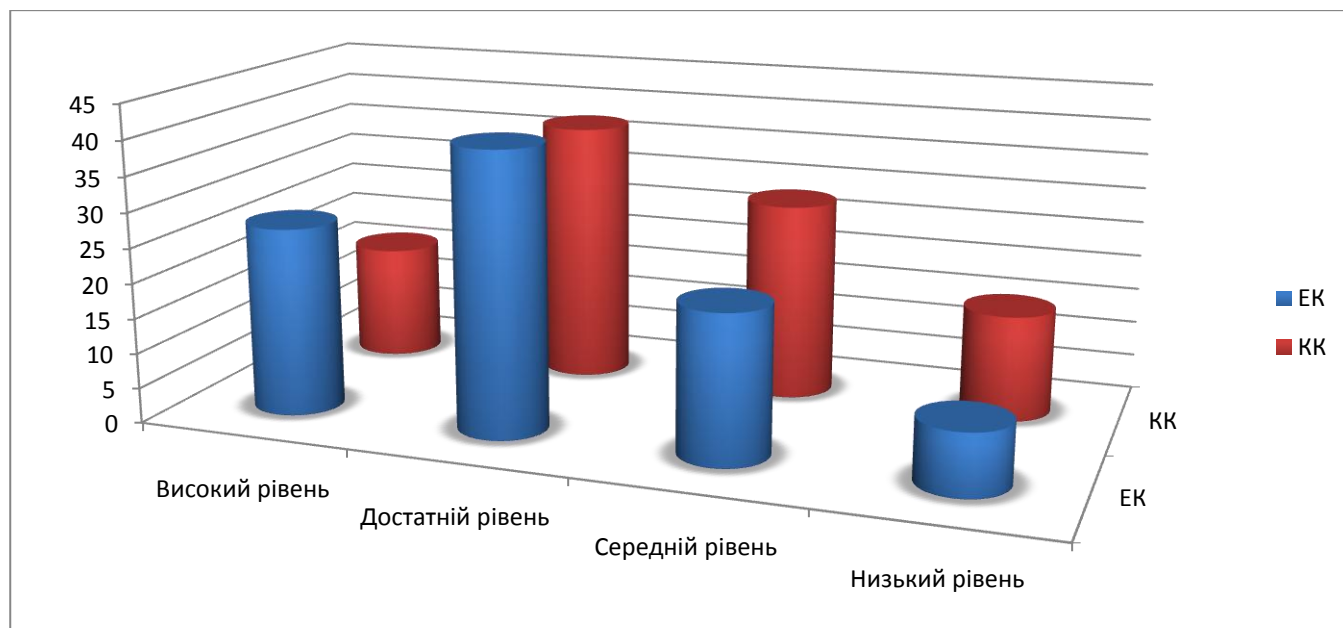

Рис. 2. Динаміка рівнів сформованості граматичної компетентності учнів 9 класів (до й після експерименту).

Статистика результатів контрольного зрізу засвідчила, що 14,2 % можна віднести до учнів, які досконало володіли теоретичним матеріалом, відповідно, практичні завдання їм далися значно легше, тобто на цьому етапі мали високий рівень сформованості граматичної компетентності.

Результати порівняльного аналізу рівнів сформованості граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису подано в таблицях 4, 5.

Таблиця 4

РЕЗУЛЬТАТИ КОНТРОЛЬНОГО ЗРІЗУ (8 КЛАС)

№ з/п	РІВНІ (у відсотках)							
	ВР		ДР		СР		НР	
	КК	ЕК	КК	ЕК	КК	ЕК	КК	ЕК
1	8,8	32,1	17,2	28,2	59,6	26,6	14,4	13,1
2	11,9	33,5	23,4	41,1	48,9	17,3	15,8	8,1
3	10,2	23,5	23,9	33,8	51,3	36,1	14,6	6,6
4	11,3	35,2	22,8	26,7	54,3	30,2	11,6	7,9
ПЕРЕСІЧНО	10,55	31,08	21,82	32,45	53,52	27,55	14,1	8,92

РЕЗУЛЬТАТИ КОНТРОЛЬНОГО ЗРІЗУ (9 КЛАС)

№ з/п	РІВНІ (у відсотках)							
	ВР		ДР		СР		НР	
	КК	ЕК	КК	ЕК	КК	ЕК	КК	ЕК
1	7,6	28,2	33,8	43,3	47,3	23,4	11,3	5,1
2	6,4	27,1	35,2	42,4	46,2	24,3	12,2	6,2
3	6,5	25,3	19,2	43,8	51,4	25,2	22,9	5,7
ПЕРЕСІЧНО	6,83	26,86	29,4	43,16	48,3	24,3	15,46	5,66

Середній показник рівнів сформованості граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів на початку й кінця експерименту зображено на рис. 3.

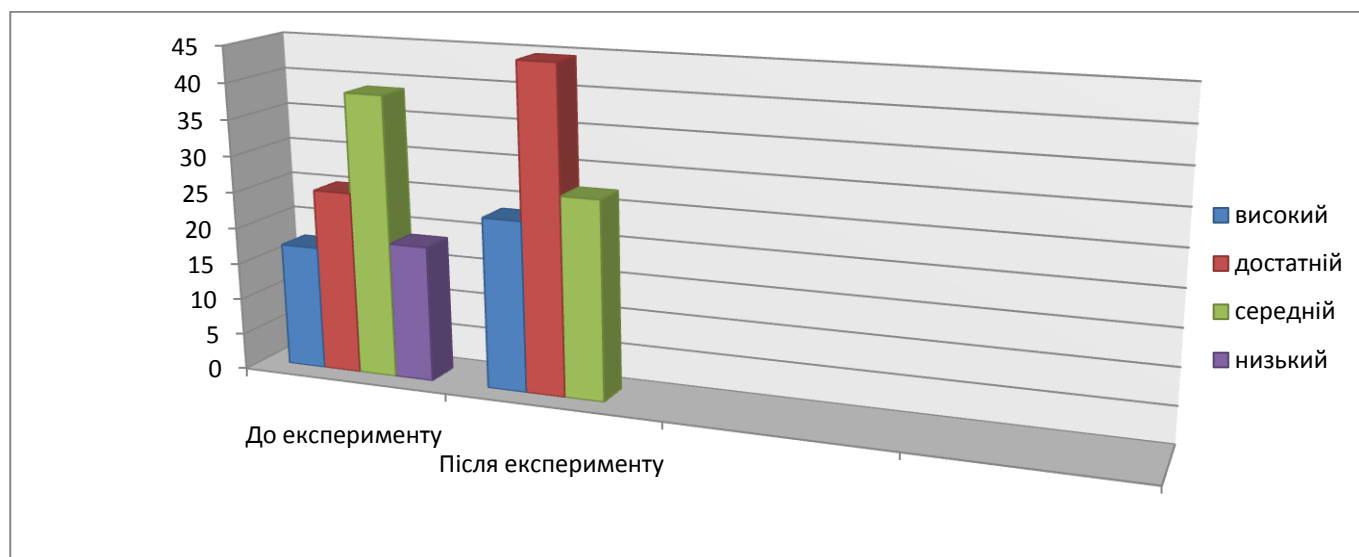

Рис. 3. Динаміка рівнів сформованості граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису (на початок і кінець експерименту).

Пропонована методика формування граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису, сприяла ефективному використанню всіх видів мовленнєвої діяльності відповідно до різних ситуацій спілкування.

За результатами теоретичного й експериментального дослідження зроблено висновок про доцільність упровадження пропонованої методики формування граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису української мови.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз лінгвістичної, психолінгвістичної, педагогічної, методичної літератури та практики навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах дав змогу виявити недостатню розробленість означеної проблеми, що підтверджує своєчасність і доцільність створення методики формування граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису.

2. «Граматичну компетентність учнів 8 – 9 класів» визначено як важливий складник комунікативної компетентності учнів основної школи; комплекс *знань* про граматичні одиниці, засоби вираження граматичних категорій та граматичних значень; *умінь і навичок* будувати ефективну мовленнєву поведінку з урахуванням особливостей функціонування граматичних одиниць у текстах різної жанрово-стильової належності, комунікативного *досвіду* використання їх в усному й писемному мовленні; сформованих *цінностей*, що виявляються передусім в усвідомленні учнями ролі мови в розвитку особистості.

3. Шляхом теоретичного аналізу обґрунтовано лінгводидактичні засади формування граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису, успішність формування якої залежить від урахування **принципів** навчання синтаксису: **загальнодидактичних** (науковості, системності, наступності, перспективності, зв'язку теорії з практикою, послідовності, наочності, доступності, свідомості, мотивації навчання); **власне методичних** (комунікативний, етнокультурологічний, функційно-стилістичний, когнітивний, вивчення мови в структурній цілісності); методів: **традиційних**: бесіда, спостереження над мовою, робота з підручником, метод вправ, розповідь учителя; **нетрадиційних**: дослідницькі, теоретичні, практичні, продуктивні, репродуктивні, пошукові, рефлексія; **інтерактивних**: неперервної шкали думок, мозковий штурм, мозкова атака, дискусія з елементами ігрового моделювання; **форм** організації навчальної діяльності (фронтальна, колективна, робота в групах, індивідуальна); **засобів** навчання (підручник, схеми, дидактичний матеріал, посібник, тексти, індивідуальні картки, електронні посібники, словники, вправи тощо), на яких ґрунтується пропонована методика.

4. Визначено критерії, показники (володіння граматичними нормами мовної системи в усній та письмовій формах; обізнаність з основними принципами синтаксису української мови; наявність навичок граматичних засобів мови, застосування їх за умов комунікації; логічна послідовність і точність викладу думок у процесі виконання розумових операцій; уміння редагувати речення, тексти різних стилів мовлення; уміння оцінювати усні та письмові відповіді однокласників, виправляти помилки) та рівні сформованості граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів (високий, достатній, середній, низький), що дали змогу виявити недоліки мовної підготовки учнів.

5. Розроблена методика передбачала поетапне упровадження в навчальний процес компетентісного, системного, особистісно орієнтованого, суб'єктно-діяльнісного, комунікативно-діяльнісного, функційно-стилістичного, проблемного, когнітивно-комунікативного, соціокультурного підходів, застосування системи вправ і завдань (аналітичних, репродуктивних, конструктивних, продуктивно-творчих), побудованих з урахуванням основних етапів формування вмінь і навичок: сприймати й відтворювати синтаксичні конструкції, граматично правильно оформлюючи їх в усному й писемному мовленні; добирати синтаксичні засоби відповідно до мети та умов спілкування; самостійно вільно використовувати різні синтаксичні конструкції у власному мовленні.

Результати дослідного навчання засвідчили, що рівень сформованості граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису загалом підвищився на 14,2%, що засвідчує ефективність методики формування граматичної компетентності учнів.

Здобуті в процесі експерименту результати доповнюють й удосконалюють теорію й методику навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах і водночас можуть слугувати підґрунтям для глибшого дослідження окремих її аспектів.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису, а лише відбиває основні положення цієї роботи. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в розробленні лінгводидактичних засад електронної підтримки формування граматичної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів; розробленні комунікативного складника формування граматичної компетентності учнів старшої школи на уроках української мови.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ

1. Кушнір Т. І. Формування граматичної компетентності під час вивчення складносурядного речення у ЗНЗ / Т. І. Кушнір // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [гол. ред. М. Т. Мартинюк]. – Умань: ФОБ Жовтий О. О., 2015. – В. 2, Ч. 2 – С. 218 – 228.
2. Кушнір Т. І. Формування в учнів граматичної компетентності під час вивчення синтаксису в основній школі / Т. І. Кушнір // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки: зб. наук. пр. – Вип. 3. – Бердянськ: ФО-П Ткачук О. В., 2015. – С. 139 – 145.
3. Кушнір Т. І. Вивчення складних речень з різними видами сполучникового й безсполучникового зв'язку в загальноосвітніх навчальних закладах / Т. І. Кушнір // Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки : збірник наукових праць / За ред. проф. А. Л. Ситченка. – № 4 (51), грудень 2015. – Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2015. – С. 102 – 107.
4. Кушнір Т. І. Формування граматичної компетентності в учнів 8 – 9 класів загальноосвітніх навчальних закладів: психологічний аспект / Т. І. Кушнір // Вісник Запорізького національного університету: збірник наукових праць. Педагогічні науки / Головний редактор Локарева Г. В. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2015. – С. 187 – 193.
5. Кушнір Т. І. Формування граматичної компетентності в учнів 9 – х класів під час вивчення безсполучникового складного речення / Т. І. Кушнір // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки: збірник наукових праць / За ред. проф. А. Л. Ситченка. – № 1 (52), лютий 2016. – Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2016. – С. 103 – 108.
6. Кушнір Т. І. Робота з учнями 8 – х класів над формуванням граматичної компетентності під час вивчення простого ускладненого речення / Т. І. Кушнір //

Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки: зб. наук. пр. – Вип. 1. – Бердянськ: ФО-П Ткачук О. В., 2016. – С. 122 – 128.

7. Кушнір Т. І. Специфіка реалізації традиційних методів навчання у процесі вивчення синтаксису / Т. І. Кушнір // Науковий журнал «Молодий вчений», 2016. – № 4 (31). – Квітень, 2016. – С. 545 – 549.

8. Кушнір Т. І. Компетентнісний аспект формування мовної особистості в основній школі / Т. І. Кушнір // Materials of the International scientific and practical conference, «Trends of modern science», – May 30-June 7, 2015. – Volume 14. Philological sciences. Sheffield. Science and education LTD – P. 3 – 7. (Англія).

9. Kushnir T. I. Grammatical competence as a component of speech culture of secondary schools students / T. I. Kushnir // Středoevropský věstník pro vědu a výzkum . Praga. – № 14 (27). – 2016. – P. 38 – 42. (Чехія).

10. Кушнір Т. І. Використання інтерактивних методів навчання під час вивчення синтаксису в загальноосвітніх навчальних закладах / Т. І. Кушнір // Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (20 квітня 2011 р.) / МОН України, ГУОМ КМДА, Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка та ін. / за заг. ред. Огнев'юка В. О. [редкол.: В. О. Огнев'юк, Л. Л. Хоружа, Н. М. Віннікова, Д. М. Бодненко]. – К. : Київський ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. – С. 86 – 90.

11. Кушнір Т. І. Компетентнісний підхід до навчання української мови у 8 – 9 класах під час вивчення синтаксису / Т. І. Кушнір // Проблеми державного будівництва в Україні № 19: у 2 томах: тези доповідей XVI міжнародної науково-практичної конференції «Україна в євроінтеграційних процесах», 19 – 20 березня 2011 року / Київський міжнародний ун-т. – К. : КиМУ, 2011. – Т. 2. – С. 65 – 71.

12. Кушнір Т. І. Формування граматичної компетенції учнів 8 – х класів під час вивчення односкладних речень / Т. І. Кушнір // Проблеми державного будівництва в Україні № 2: у 2 томах: збірник матеріалів XVIII Міжнародної науково-практичної конференції «Україна в євроінтеграційних процесах», 16 – 17 лютого 2013 року / Київський міжнародний університет. – К.: КиМУ, 2012. – Т.2. – С. 162 – 165.

13. Кушнір Т. І. Структурно-семантичні особливості складнопідрядних речень під час вивчення синтаксису у загальноосвітніх навчальних закладах / Т. І. Кушнір // Науковий діалог «Схід-Захід». матер. II всеукр. наук. конфер. з міжнар. участю. (м. Бахчисарай, 12 жовтня 2013 р.): у 4-х частинах. – Д.: Видавництво «Інновація», 2013. – ч. 4. – С. 164 – 167.

14. Кушнір Т. І. Поняття граматичної компетентності у загальноосвітньому навчальному закладі / Т. І. Кушнір // «Філологічні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції: м. Львів, 24 – 25 жовтня 2014 р. – Львів: ГО «Наукова філологічна організація «ЛОГОС», 2014. – С. 67 – 70.

15. Кушнір Т. І. Формування граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів засобами інноваційних технологій / Т. І. Кушнір // Сучасна філологія: теорія та практика: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса,

7 – 8 листопада 2014 року. – Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2014. – С. 16 – 20.

16. Кушнір Т. І. Формування в учнів граматичної компетентності під час вивчення словосполучення в загальноосвітніх навчальних закладах / Т. І. Кушнір // «Людина як суб'єкт міжкультурної комунікації: сучасні тенденції у філології, перекладі та навчанні іноземних мов»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції: м. Львів, 26-27 грудня 2014 р. – Львів: ГО «Наукова філологічна організація «ЛОГОС», 2014. – С. 59 – 62.

17. Кушнір Т. І. Вивчення відокремлених членів речення в основній школі / Т. І. Кушнір // «Філологічні науки в умовах сучасних трансформаційних процесів»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції: м. Львів, 13 – 14 листопада 2015 р. – Львів: ГО «Наукова філологічна організація «ЛОГОС», 2015. – С. 67 – 70.

АНОТАЦІЇ

Кушнір Т.І. Формування граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова). – Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2016.

Дослідження присвячено формуванню граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису.

У дисертації подано результати теоретико-експериментального дослідження реалізації компетентнісного підходу до вивчення синтаксису, а саме формування граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису; уточнено сутність базових понять: «граматична компетентність учнів 8 – 9 класів», «мовна компетентність», «мовленнєва компетентність», «комунікативна компетентність»; проаналізовано психолого-педагогічні умови формування граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису; обґрунтовано лінгводидактичні засади й розроблено методику формування граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису, що ґрунтується на реалізації комунікативної спрямованості навчання.

Суть пропонованої методики полягає у створенні системи вправ і завдань (аналітичного, репродуктивного, конструктивного та продуктивно-творчого характеру), реалізації компетентнісного підходу до формування синтаксичних умінь та навичок у процесі засвоєння словосполучення, простого та складного речення, текстів різних типів, видів та жанрів.

Експериментально-дослідне навчання підтвердило ефективність методики формування граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису. Порівняльний аналіз результатів експериментального навчання засвідчив позитивну динаміку рівнів сформованості граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису, що підтвердило доцільність запропонованої моделі.

Ключові слова: українська мова, компетентнісний підхід, граматична компетентність учнів 8 – 9 класів, мовна компетентність, мовленнєва

компетентність, комунікативна компетентність; вправи й завдання; методи, прийоми, форми й засоби.

Кушнір Т.И. Формирование грамматической компетентности учащихся 8 – 9 классов в процессе изучения синтаксиса. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения (украинский язык). – Киевский университет имени Бориса Гринченко, Киев, 2016.

В диссертации представлены результаты теоретико-экспериментального исследования реализации компетентностного подхода к изучению синтаксиса, а именно формирование грамматической компетентности учащихся 8 – 9 классов в процессе изучения синтаксиса украинского языка; уточнена сущность базовых понятий: «грамматическая компетентность учащихся 8 – 9 классов», «языковая компетентность», «речевая компетентность», «коммуникативная компетентность»; проанализированы психолого-педагогические условия формирования грамматической компетентности учащихся 8 – 9 классов в процессе изучения синтаксиса; обоснованы лингводидактические основы и разработана методика формирования грамматической компетентности учащихся 8 – 9 классов в процессе изучения синтаксиса, основанная на реализации коммуникативной направленности обучения.

«Грамматическую компетентность учащихся 8 – 9 классов» определено как важную составляющую коммуникативной компетентности учащихся основной школы; комплекс знаний о грамматических единицы, средства выражения грамматических категорий и грамматических значений; умений и навыков строить эффективное речевое поведение с учетом особенностей функционирования грамматических единиц в текстах различной жанрово-стилевой принадлежности, коммуникативного опыта использования в устной и письменной речи; сложившихся ценностей, которые проявляются прежде всего в осознании учащимися роли языка в развитии личности.

Формирование грамматической компетентности учащихся 8 – 9 классов в процессе изучения синтаксиса является непрерывным процессом, который основывается на таких умениях, как: осознание и воспроизведение синтаксического теоретического материала; применение различных синтаксических конструкций, грамматически правильно оформляя свои мысли; давать аргументированные ответы на поставленные вопросы; подбирать нужные языковые средства при устных и письменных ответах; находить и исправлять ошибки в собственном языковом оформлении; самостоятельно трансформировать, моделировать синтаксические конструкции; устно и письменно воспроизводить, создавать и целесообразно использовать различные синтаксические конструкции, правильно грамматически оформляя их в соответствии с определенной ситуацией общения.

Сущность предлагаемой методики заключается в создании системы упражнений и заданий (аналитического, репродуктивного, конструктивного и продуктивно-творческого характера), реализации компетентностного подхода к формированию синтаксических умений и навыков в процессе усвоения

словосочетания, простого и сложного предложения, текстов разных типов, видов и жанров.

Экспериментально-опытное обучение подтвердило эффективность методики формирования грамматической компетентности учащихся 8 – 9 классов в процессе изучения синтаксиса. Сравнительный анализ результатов экспериментального обучения показал положительную динамику уровней сформированности грамматической компетентности учащихся 8 – 9 классов в процессе изучения синтаксиса, подтвердило целесообразность предложенной методики.

Ключевые слова: украинский язык, грамматическая компетентность учащихся 8 – 9 классов, языковая компетентность, коммуникативная компетентность; упражнения и задания; методы, приёмы, формы и средства обучения.

Kushnir T.I. The formation of students' grammatical competence during the learning of syntax in the 8th and 9th forms. - Manuscript

Thesis for a candidate degree in pedagogical sciences, specialty 13.00.02 - Theory and Methods of Teaching (Ukrainian language). - Kyiv Borys Grinchenko University. Kyiv, 2016.

The research dedicated for the formation of students' grammatical competence during the learning of syntax in the 8th and 9th forms.

The thesis presents the results of theoretical and experimental research of the realization competence approach to the learning of syntax, namely the formation of students' grammatical competence during the learning of syntax in the 8th and 9th forms. It is specified the essence of basic concepts: «grammatical competence students in the 8th and 9th forms», «language competence», «speech competence», «communicative competence». It is analyzed the psychological and pedagogical conditions of the formation of students' grammatical competence during the learning of syntax in the 8th and 9th forms. It is justified the linguodidactic characteristics and it is devised the method of the formation of students' grammatical competence during the learning of syntax in the 8th and 9th forms, based on the realization of communicative focus of teaching.

The essence of the proposed technique is to create a system of exercises and tasks (analytical, reproductive, constructive, productive and creative character), to realize the competence approach to the formation of syntactic skills in the process of mastering phrases, simple and complex sentences, texts of different types, kinds and genres.

Experimental and experiential studies confirmed the efficiency of methods of the formation of students' grammatical competence during the learning of syntax in the 8th and 9th forms. The comparative analysis of the results of experimental studies showed the positive dynamics of the levels of students' grammatical competence in the 8th and 9th forms during the learning of syntax, which confirmed the feasibility of the proposed model.

Keywords: ukrainian language, competence approach, grammatical competence students in the 8th and 9th forms, language competence, communicative competence; exercises and tasks; methods, techniques, forms and means.